

Т. М. Ігнацюк
Брэст, БрДТУ

СТРАТЭГІІ ПАФАСНАЙ ДЫСКРЭДЫТАЦЫІ

У інстытуцыянальных дыскурсах шырока прадстаўлена стратэгія дэінстытуцыяналізацыі – спекулятыўнае выкарыстанне семантычных механізмаў мовы, накіраванае на дыскрэдытацыю іншых асоб і калектываў. Названая стратэгія праяўляецца ў шэрагу прыёмаў. Да іх ліку адносяцца: *зборная рэферэнцыя, плюралізацыя ўласных імён, сітуацыйнае дыстанцыяніраванне, генералізуючая сінгулярызацыя* і інш.

Стратэгія дыскрэдытацыі прадстаўлена праз трактоўку некаторага класа адзінак як цэласнай нечлнімай сукупнасці недыферэнцыраваных элементаў. Найбольш яскрава гэта прадстаўлена ў *прыёме зборнай рэферэнцыі*. “Зборнае мноства характарызуецца тым, што любы яго элемент роўны любому другому элементу таго ж мноства і, адпаведна, не адрозніваецца асаблівым спосабам ад кожнага другога элемента” [1, с. 154].

Пафас варажасці набываюць зборныя назоўнікі ў сітуацыі, калі яны ўжываюцца адносна людзей. Адчужальна-пеяратыўнае значэнне мае ў беларускай мове сэнс “сабраныя з розных месцаў у адно месца”: *Нейкая навалач з усяго свету сядзіць у Наносах, як скула, і адважваецца папракаць яго, Сцяпана Івашкевіча!* (А. Чарнышэвіч).

Адмоўнае пафаснае значэнне набываюць у беларускай мове зборныя назоўнікі, першаснае значэнне якіх – ‘астаткі чаго-небудзь’, другаснае – ‘паслугачы, прыхільнікі рэакцыйных грамадскіх груповак’: – *Нічога ты [Стась] яшчэ не ведаеш. Тваё гора, што часта аціраешся сярод такога падоння* (К. Губарэвіч); – *Ды што з гэтым белагвардзейскім атрэп’ем гаварыць!* (М. Лобан).

Значэнне аднароднасці і зборнасці актуалізуецца:

1) у вытворных назоўніках з суфіксам: *от-*: *Моладзі амаль што не было – не ў звычай гэта, каб блазнота хадзіла на сходкі* (М. Гарэцкі); – *Гаспадары, – прахрыпеў нядобра, з пагардай бацька. – Сьшліся!.. Галота!..* (І. Мележ);

2) у вытворных назоўніках з суфіксам *-н-* тады, калі яны ўтвораны ад асабовых назоўнікаў: *На станцыю прыбыў эшалон, салдатня, звонячы вёдрамі і кацялкамі, бяжыць да кубавой па вар* (І. Навуменка); *Машын сабраўся завоз. Шафярня лаецца, што зрываюць ім графік* (В. Мыслівец).

Найбольш вядомы дыкурсійны прыём стратэгіі дэінстытуцыянальнай дыскрэдытацыі – *плюралізацыя ўласных імён*. Калі ўласнае імя набывае лікавае значэнне, адбываецца дыскрэдытацыя яго носбіта – ён падаецца ў постаці элемента мноствам падобных паміж сабой элементаў. Усё, што належыць непераўтворанаму кантытунуму, пазбаўлена апазітывнасці

і з “класавага” пункту гледжання ўсведамляецца як “контра”. Часцей за ўсё сам кантэкст падказвае, што маюцца на ўвазе “падобныя”: – *А там – Чарнаштаны ды Гайлісы. Мяжкацеласць. Апартунізм. Правы ўхіл* (І. Мележ); – *От пойдуць, бронь божжа, немцы, тады зноў гэтыя Салаўі і Ляўковы ўсходзяцца забіраць зямлю, абразаць хутары, каб іх разачка рэзала* (С. Грахоўскі).

Спецыфіка аднародных мностваў, якія абазначаюцца экспрэсіўнымі пярэтыўна-адчужальнымі формамі множнага ліку, заключаецца ў выключна высокім узроўні іх аднароднасці. Напрыклад, у сказе *Увесь свет на гітлераў паўстаў* (Я. Брыль) форма *гітлеры* абазначае гранічную аднароднасць і абьякवासць да распазнавальных прымет усіх, хто ўваходзіць у дадзенае мноства.

Элементы мноства прадстаўляюцца недыферэнцыравана: – *Што ім трэба, ірадам? Чаму ім няма спакою ад таго, што людзі мірна жывуць?* (І. Шамякін); параўн.: *антыхрысты, лютэры, мазепы, банапарты, напалеоны* і да т. п.

Формы множнага ліку, ужытыя ў адносінах да асобы, прыраўноўваюць яе да іншых, пазбаўляючы ўласцівай ёй унікальнасці: *Ідзе прадуманы разром краіны, а Мані і Вані ператвараюцца ў рабсілу...* (Г. Далідовіч); *Не, выжыць можна толькі дома! Дома можна адкупіцца праз Якімкіных* (І. Шамякін).

Множны лік дыскрэдытуе гістарычных асоб: *А далей Альярловіч-Дружнікаў спакойна распавядае пра новыя дзіцячыя ахвяры таго часу, якіх нічога пра самасуд над шматлікімі паўлікамі марозавымі, якія працялялі не проста энтузіязм (“Нар. газ.”).*

Такім чынам, прагматычны эфект ужывання форм множнага ліку назойнікаў грунтуецца на праднамеранай падмене экзтэнсіянальна-сістэмных адносін “уклучацца” рэфэрэнтнымі адносінамі “быць элементам”.

Пафас сацыяльнага адчужэння рэалізуецца прыёмам *сітуацыўнага дыстанцыяніравання*. Калі “*тут*” – гэта вузкая найбліжэйшая пляцоўка (прасцэнум), на якой непасрэдна разыгрываецца акт маўлення, то ўсякае прасторавае азначэнне, якое знаходзіцца па-за яе межамі, – гэта “*там*”. Усе прасторавыя азначэнні, не звязаныя непасрэдна з актам маўлення, суадносяцца з вербалізаваным паказальнікам-арыенцірам – прыслоўем *там*, якое ўказвае на аддаленыя локусы. “Здаецца зусім відавочным, – адзначае А. Пянькоўскі, – што семантычным цэнтрам гэтага слова з’яўляецца значэнне адчужэння, а ўсё астатняе – пярэчанне, адмаўленне, сумненне, пагарда і г. д. – толькі кантэкстуальна абумоўленыя экспрэсіўна-семантычныя мадыфікацыі і прырашчэнні” [2, с. 79].

Тыповым з’яўляецца ўжыванне часціцы *там* для таго, каб падкрэсліць непавагу да ўнутранага свету другога чалавека, яго свядомасці. Псіхічныя канстанты другога чалавека – думкі, пачуцці, перажыванні і г. д. – у адпа-

веднасці з прынцыпам “*Чужая душа – цёмны лес*” атрымліваюць адмоўную ацэнку: – *Мяне не цікавіць, што ён там думае! – Што ён там яшчэ хоча? Якія там у яго могуць быць яшчэ думкі!* і інш. (3 разм.). Ігнаруючы ўнутраны свет другога чалавека, суб’ект маўлення тым самым адчужаецца ад яго самога.

Усё, што адбываецца “там”, не рэгламентуецца ўстаноўленым у сваім локусе парадкам, таму “там” “усё можа быць”, “здарацца”, адбываецца “не па-нашаму” і да т. п.

У шматлікіх выпадках анафарыстычнае слова *там* ужываецца як спецыялізаваны знак адчужэння: – *Што вы там абедалі! – пацішэла, не ўтайла папроку Параска* (І. Мележ); – *Гэй, – паклікала Сашу жанчына, – ты што, заснуў там?*; – *А каб ты падох там, каб трасцу якую сханіў, каб...* – *малаціла і малаціла ў адказ жонка* (Б. Пятровіч).

У маўленні часціца *там* выкарыстоўваецца разам з іншымі адчужальнымі сродкамі, звычайна з няпэўным займеннікам *нейкі*: *Здзіўляўся Кароль, што за нейкія там разгаворы Клімаў атрымаў сем гадоў, столькі ж, колькі даюць за забойства; Клімаў ўжо не чакаў адказу на свае скаргі, цяпер пракурорам і судам не да нейкага там зэка, сядзіць і няхай сядзіць* (В. Хомчанка); – *Бабы заўсёды языкамі любяць трапаць. Мала што там Сабастыяніха нейкая гаварыла* (К. Чорны).

Адчужальнае значэнне ў выказванні прыносіцца часціцай *там*, якая ўжываецца побач з плюралізаваным уласным імем: *З такім вялікім багажом здабыткаў за спінай, які меўся ў Серафіма Іванавіча, можна было не звяртаць увагі на нейкіх там кузьмоў кузьмічоў...* (А. Асіпенка).

Абстрагуюча-адчужальны змест часціцы *там* актуалізуецца таксама, калі яна ўжываецца разам з займеннікам *усялякі* і плюралізаванай формай назоўніка: *Такія модныя цяпер пошасці, як гіпертанія і ўсялякія там інфаркты збіваюць з ног у першую чаргу маларухавых і незагартаваных фізічнай працай асоб* (М. Паслядовіч).

Пафас варожасці выражаецца ў прыёме генералізуючай сінгулярызацыі – ужыванні імён са значэннем адзінкавасці ў якасці сімвала суцэльнай недыферэнцыраванай множнасці [3, с. 110].

У палітычным дыскурсе вораг, як правіла, не мае свайго індывідуальнага аблічча – прадстаўляецца татальна і без увагі да яго асобы: – *Класавы вораг дзейнічае, – голас Башлыкова ўсё цвярдзеў. – І мы таксама будзем дзейнічаць; У гэты сусветна адказны час, калі класавы вораг выкарыстоўвае любыя метады, каб расстроіць шчыльныя шарэнгі моладзі, некаторыя...* (І. Мележ); – *А мы развесілі вушы, ударыліся ў спячку. Забываем, што вораг не спіць, робіць сваю справу, пакуль мы спім... Вораг гатоў выкарыстаць любую нашу слабасць, зручны момант* (І. Мележ).

Форма адзіночнага ліку дае магчымасць падкрэсліць гранічную аднароднасць варажага мноства: – *А ў нас цяпер вораг адзін – немец, фашыст* (А. Дзятлаў).

Такім чынам, стратэгіі дэінстытуцыяналізацыі, спекулятыўна выкарыстоўваючы семантычныя механізмы мовы, накіраваны на адмаўленне іншых асоб і сацыяльных супольнасцей праз дыскрэдытацыю іх саміх і іх каштоўнасцей. У выніку рэалізацыі гэтых стратэгіяў асобы і прадметы “іхняга” свету прадстаўляюцца неінстытуцыяналізаванымі – недыферэнцыраванымі (“без разбору”), неакрэсленымі і гранічнымі абагуленамі.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Ломтев, Т. П. Структура предложения в современном русском языке / Т. П. Ломтев. – М. : Изд-во МГУ, 1979. – 198 с.
2. Пеньковский, А. Б. О семантической категории «чуждости» в русском языке / А. Б. Пеньковский // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1989. – С. 54–82.
3. Бондарко, А. В. Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. – М. : Просвещение, 1978. – 175 с.